

ЈЕДАН ДРУКЧИЈИ СРПСКИ ПОГЛЕД НА ПЕТ ВЕКОВА ЈЕЗУИТСКОГ РЕДА

Ad maiorem Dei gloriam

Не пренебрегавајући ништа од тешке историје међусобних односа и страшних српских искустава у томе, неопходно је да се деловање овог кључног реда сагледа шире и дубље. У то РАЗУМЕТИ уграђено је и НАУЧИТИ и ПАРИРАТИ. У ткиву данашње Европе и западног света језуитски елемент је од темељног значаја. Хиљаде и хиљаде елитних припадника овог реда, који је много више од монашког, налазимо на свим континентима, дворовима, универзитетима, институтима, на пресудним историјским раскршћима. Они потписују важне идеје, велика открића и епохалне пројекте. Столећима већ. Шта је то значило некада, шта значи данас?

Пише: Ђорђе М. Србуловић

„Хоћу да останем при чињеници. Одавно сам одлучио да не разумем. Кад хоћу ма шта да разумем ја одмах изневерим чињеницу, а одлучио сам да останем при чињеници.”
Достојевски

Пре неколико година, док је обнова *Нације* била тек жеља удаљена од реализације, написао сам приказ књиге енглеског историчара и католика Џонатана Рајта Исусовци. *Мисије, митови и повијести*, објављене у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама 2004, која је до мене дошла у хрватском преводу и и издању („Наклада Љевак”, Загреб, 2006).

Сматрао сам и тада, као што и сад сматрам, да је штета што српска и православна јавност није упозната са овом књигом, значајном нам у сазнајном смислу, на начин другачији у односу на знања која имамо и која, са правом или не, сматрамо тачним. Да предрасуде, пропаганду, општа места оставимо по страни, а да чињенице посматрамо и из једног другог угла. Тим пре што се ради о Католичкој цркви. На крају: да покушамо – не поништавајући ни једно искуство које смо имали и које имамо са РКЦ – да раздвојимо: хрватско, католичко, југословенско, комунистичко, псеудоправославно... како бисмо могли да функционишемо без потрошених речи о опроштају, забраву, шта не смемо, а шта морамо.

Догодило се, у међувремену, да је избор новог бискупа Рима, после неочекиваног повлачења Венедикта XVI, пао баш на припадника језуитског/исусовачког реда, аргентинског кардинала Бергоља, који ће се од избора за папу звати Франциско. По нашој (погубној) кроатофилској навици – и ми смо га прозвали Фрањо/а, што је погрешно. Његово име је Франциско (лат. *Franciscus*).

Тиме је прича о томе ко су и шта су заиста језуити само добила на значају. Али, тиме је и приказ књиге додатно изгубио на вредности, а промишљање о језуитима и на другачији начин – добило. Зато је овде књига више повод за причу, него што је приказ књиге.

МОДЕРНИЗАЦИЈА ЦЕЛОГ ЈЕДНОГ СВЕТА

Почетак XVI века није католичком свету донео никакву наду у суштинску квалитативну промену. Званична црква (мисли се на РКЦ) духовно је назадовала, задовољавајући се даровима овога света, што јој је омогућено коришћењем пуке силе наоружаних плаћеничких арманда. Лутер је, као настављач својих претходника, затражио реформе. Пукотине у цркви, а то је значило у целокупном католичком свету, бивале су све веће и постајале непремостиве. Енглеска је отишла најдаље у овом одвајању, почевши (наставивши?) да ствара властиту цивилизацију. За католички свет је, тако, окончан средњи век, а није се знало како започети нови. Чинило се да ће се до темеља срушити целокупна западна цивилизација.

У таквој клими настаје, 1534, потпуно нови монашки ред, Друштво Исусово, чији је оснивач и први Генерал Реда, Игнацио де Лојола, касније канонизовани св. Игнацио. Папа је рад Реда одобрио 1540, а само један век касније број чланова премашивао је неколико десетина хиљада, били су присутни на свим континентима, готово на свим дворовима, институтима и универзитетима... Појава језуита била је равна највећој револуцији у западном свету до тада.

Тако је настао први модерни (ма шта модерни – ултра модерни) монашки ред западне цркве и започета је модернизација не само католичке цркве, већ католичког света уопште, што је снажно утицало и на остатак хришћанске Европе, самим тим и света. Да будем сасвим јасан: у темељима Европе у којој живимо данас, у темељима „западног света”, савремене цивилизације, велики проценат је језуитски.

Управо о тој реформи, о тој модернизацији кроз призму исусовачког, односно језуитског реда, говори ова књига Џонатана Рајта, оксфордског докторанта, универзитетског професора, историчара средње генерације (р. 1969), Енглеца и католика. На готово 300 страница, Џонатан Рајт нас води кроз значајан део католичке, европске и светске прошлости, али и садашњости, а пажљивом читаоцу наговештава и могуће правце кретања у будућим временима. Поред обиља информација које нам пружа, што чини главну одлику ове књиге, не можемо се отети утиску да је у неким збивањима у којима су језуитски ред и католичка црква уопште имали значајног учешћа (инквизиција, Први и Други светски рат) историчара Рајта надгласао католик Рајт, те да наша искуства, на пример, нису толико ружичаста и не могу се оправдати и разумети, поготово не тако лако. Али: Рајт пише из свог, не из нашег угла. Занимљиво је и, можда напред наведеном говори у прилог, да се оцене ове књиге од стране неких, случајно одабраних католичких сајтова, крећу у релацијама: „Најбоља књига икад написана...”, „најпотпунија студија...”, итд. Овакве оцене књиге дали су и аутори приказа у англиканским новинама и часописима попут: *Guardian-a*, *The Sunday Times-a* и *Indipendent-a*.

ИЗМЕЋУ КАНОНИЗАЦИЈЕ И ЛИКВИДАЦИЈЕ

Постоје, по аутору, три пута којима се иде када се говори о језуитима, од којих су два митови: про и антиисусовачки, док је трећи базиран на документацији и грађи, те наслеђу које је остало и које постоји усмеравајући и даље у одређеним правцима нека глобална и локална дешавања. Ред, у сваком случају, никог није оставио равнодушним: код присталица, а њих је била велика већина, изазивао је верски занос и опште одушевљење, представници реда су толико цењени да су их цареви и краљеви имали у свом непосредном окружењу. Примера ради, „десна рука” цара Светог римског царства (Хабсбуршке монархије), Леополда I, био је кардинал и језуита Леополд Колонић, а саветник царице Марије Терезије био је, такође исусовац, Србин-католик, Руђер Бошковић, један од најзначајнијих светских научника. И то нас одмах наводи на размишљање: колико је за Европу, или свет, или нас, донето одлука које су изазвале конкретна дешавања, или нечињења, а које су плод језуитске мисли и намера? Нису они, наравно, потписивали царске или наредбе других владара, али је, несумњиво, много тога било њихово. Језуити су свугде, на свим континентима: њихове мисије су се могле срести, још у првом столећу постојања Реда, и у Јапану, Кини, Индији, убрзо се налазе по Африци, Северној и Јужној Америци, дакако у свим крајевима Европе, како оне хришћанске, тако и оне која је била под влашћу Османлија. Приче о њиховим чудима су расле, та чуда су преношењем бивала све већа, невероватнија, што је опет подизало верски занос, па се, примера ради, догодило да је португалска племкиња, 1554. године, на доста језив начин изразила своју побожност: одгризла је мали прст на ноzi са посмртних остатака св. Франциска Ксавера, како би присвојила део светих моштију. Насловну страну књиге Џонатана Рајта илуструје *Визија Светог Игнација Лојоле*, рад сликара Рубенса, великог поштоваоца Реда. Таквих одушевљавања било је веома много, немогуће их је побројати.

Презир и ниподаштавање долазили су, према аутору, у највећем броју случајева из „протестантске кухиње”, али их је било и из католичког света (јансенисти). Колико је заноса и канонизација било на једној страни, дешавало се, насупрот, да чланови реда буду прогањани и веома често и најбруталније ликвидирани. Последњи такав случај који бележи аутор догодио се 1989, у Сан Салвадору, када су наоружани припадници тамошњег режима брутално ликвидирали шесторицу припадника овог реда (извадили су им мозак), а све због тога што су инсистирали на поштовању људских права. Верски занос који су изазвали није заустављен прогонима и ликвидацијама чланова, напротив, што су вести о мучеништву бивале чешће, растао је број припадника, а вера обичних

људи – по аутору - бивала је све чвршћа.

КОНЗЕРВАТИВНИ РЕФОРМАТОРИ И ДРУГИ ПАРАДОКСИ

Односи језуита са папама, били су више него добри, али су се дешавали и „неспоразуми”, последњи такав забележен је у време Јована Павла II. Језуити су, и то је важно рећи, најзаслужнији што је на Првом ватиканском сабору усвојена догма о папској непогрешивости, с тим што ова догма, појашњена на начин на који је то учинио аутор књиге, и не делује нарочито проблематично. Ако, каже Рајт, папа за вечером задовољно напомене да је пармезан најбољи сир на свету, то никако не значи да је он непогрешив, већ да евентуално нема укуса. Али, када *ex cathedra*, прожет Духом Светим, као наследник на столици Светог Петра, итд..., говори о питањима вере, о догмама, онда он јесте непогрешив и његова се не пориче. Успут, ова догма о папској непогрешивости је до сада примењена само једном, код неког тумачења у вези са Успењем Богородице.

Језуитски ред је папа био присиљен да укине 1773, када су чланови реда већ били протерани из Португалије, Шпаније, Француске, а њихов прогон и малтретирање у католичкој Европи постали уобичајена и свакодневна појава. То је доба револуционарне просвећености, уплива окултних учења и езотеријских друштава у наступајућим временима грађанских револуција, ратова за независност, грађанских и других ратова – као видова масовног истребљења.

Забрана рада била је невољни компромис у ситуацији када су нагло ојачале националне државе све више тежиле националним католичким црквама, које ће држати под контролом, а не да им се „уплиће неко са стране”, или да паре њихових пореских обвезника одлазе пут ватиканске благајне. Рад им је поново одобрен 1814. Док им је у првој фази деловања замерано да су превише модерни, „напредни”, да много тога дозвољавају „слободној вољи” и слично (слободна воља им је и дошла главе, сматра аутор), дотле су у периоду обнове рада повезивани са оним што левичарска и либерална политичка терминологија зове реакционарним покретима. Опет, наравно, ни једна ни

друга оцена нису сасвим тачне, сматра Рајт. Иако се ради о „верској војсци”, „Божијим ратницима”, на чијем челу је генерал Реда, никако се не може говорити уопштено нити се могу униформно посматрати.

Иако нису настали са идејом да буду противреформацијски покрет, та улога им је припала и они су се са таквом судбином успешно носили, не запостављајући ни један други аспект свог деловања, напротив. Због тога је бес протестаната уперен ка њима био неизмеран. Били су, у то време, већи и успешнији реформатори западног хришћанства од њих, тако је изгледа и данас, бар судећи по томе што број верника у претежно протестантским срединама опада, док број верујућих католика расте. Деловали су брже, свестраније, темељније, а све „У већу славу Божију!”, јачања католичке цркве као институције, посебно папске функције, наравно (пре свега?) католичких држава и рекатолизације других.

НЕМЕРЉИВ ДОПРИНОС НАУЦИ, УМЕТНОСТИ, ФИЛОЗОФИЈИ

Оно у чему у целокупној историји цркве немају премца, где се њихово деловање граничи са невероватним, јесте њихов допринос образовању и науци.

У години њиховог укидања, 1773, иза њих остаје више стотина института, ко зна колико нижих и виших школа и факултета. Језуита Кристофер Клавије, „Еуклид шеснаестог века”, творац је реформе календара, такозваног „грегоријанског”. Интересантно је да су верници по Европи због овога каменовали језуитске домове, сматрајући их одговорним „за крађу 10 дана”. По језуитским научницима и истраживачима названо је чак 35 Месечевих кратера. Њихов допринос или открића у географији, астрономији, биологији, медицини, усавршавање образовног система и друго, део су светске цивилизације и наше свакодневице. Руђера Бошковића смо већ поменули. Генерално узевши, језуити су творци религиозно-философског погледа на свет који познајемо под именом барок и за који многи од нас погрешно сматрају да је „само” стил у уметности, пре свега архитектури и музици. Збуниће нашег читаоца и податак да је Жозеф де Местр своја

истраживања у циљу писања одбране папског положаја и католичке цркве обавио у исусовачкој библиотеци у Санкт-Петербургу, као што ће занимљиво зазвучати име једног од првих генерала реда за кога се сматра да је устројио исусовце у организацију каква је нама данас позната – Aquaviva. Шта тек рећи на податак да су језуити творци култа *Бого родице Без мрља*

–

Имакулате

, чији је јединствени визуелни приказ симбол на застави Европске уније? Да је други битан њихов култ –

Срце Исусово

– алегорија грала? Итд., итд.

Кроз језуитске школе и колегијуме прошло је много личности које су део светске баштине, неке смо и поменули. Једна од најмрачнијих исусовачких епизода је Галилео Галилеј. Био је доста дуго у најприснијим односима са Редом, са великим уважавањем је приман на Римски колегијум – централну исусовачку научно-образовну институцију. Временом је дошло до размимоилажења, сукобљавања, а завршено је тако што су га предали инквизицији. Аутор каже да му није толико замерено што се држао Коперникове теорије, већ што није могао да је докаже, а упорно је инсистирао на њој. Да ли је Рајт више католик, а опет мање историчар – свако може сам да пресуди.

Исусовац је творац космолошке теорије која је основ данашњој теорији Великог праска, чланови овог реда су творци дијапозитива, учествовали су у постављању диференцијала, аналитичке геометрије, савремене географске карте разних делова света настале су на основу њихових истраживања, итд.

У њиховим школама су знања стицали, између осталих: Волтер, Монтескје, Молијер, Декарт, Балзак, Торквато Тасо, Галилеј, и многи други.

У ТЕОЛОШКОЈ ДИМЕНЗИЈИ

Аутор се не удубљује превише у теолошку димензију исусовачког Реда, што је и разумљиво. Прво, као квалитетно образовани Енглец, поседује знања и неке чињенице сматра сувише подразумевајућим да би их појашњавао читаоцима, не желећи да барата општим местима и да вређа интелигенцију публике. Једино што подробније објашњава јесу два култа у чијем стварању и ширењу су језуити најнепосредније учествовали, можда и као главни и најбројнији актери: *Срца Исусовог* и *Безгрешног зачећа Девике Марије* (*Immaculata Conceptio*)

Компликованија је ситуација са знањима о овом реду код нас, у многоме и због низа разних предрасуда, па је нужно са значајем језуита у теологији и философији упознати читаоце *Нације* користећи друге изворе знања, без амбиције да се воде теолошке расправе. Са основом, *Духовним вежбама* Игнација Лојоле – одакле је све почело – свако ко жели може да се упозна путем интернета, доступне су у пе-де-еф формату.

Прво чланство реда, који се зачињао само у мислима Игнација Лојоле, стварано је унутар Париског универзитета. Није то била посебна намера оснивача него Божија воља, па се убрзо почела користити и структура универзитета у Келну, Падови, Коимбри... Неколико година после Игнацијеве смрти, од пасивног се кренуло у ултра-активно деловање, почиње отварање исусовачких колегијума, 4-5 годишње. Улазак у подручје образовања (науке, теологије, философије) променио је слику овог Реда. Још у време Тридентског сабора, неколико језуита је у тиму самог поглавара западне цркве, они су најтраженији стручњаци за многа питања, а нарочито се њихова теолошка одбрана католичке цркве показала убедљивом, па су њихови говори увршћени у званичне саборске акте. Петар Канизијски, касније и канонизовано лице, први Немац у исусовачком реду, био је универзитетски професор у Инголштату (Минхен), а папа му је поверио вођење немачке и аустријске црквене политике. Његово противреформацијско деловање показало се веома успешним. Робрет Белармин, такође канонизован, предаје догматику на Римском колегијуму. Био је рукоположен за кардинала. Сам Римски колегијум је прва високошколска установа коју су основали исусовци, сам Игнацио Лојола, 1551. Ова институција је по папи Гргуру XIII названа Грегоријана, под тим називом и данас ради и њоме руководе исусовци. Године 1930. саграђена је још једна зграда, због великог интересовања и све већег броја студената. Исусовачки је и колегијум у Коимбри (Португалија), најпознатији његов представник у XVI веку је Петар Фонсека, који је у философији остао упамћен по тумачењима Аристотела. Као врстан зналац не само латинског већ и старогрчког, оповргнуо је и до тада неприкосновене католичке мислиоце, попут Томе Аквинског. На неколико шпанских универзитета професор је Франциско Суарез, који се истакао делима из метафизике и философије права. Универзитетски професор и теолошки мислилац Луис де Молина, творац „новог система

милости”, због чега је и основан посебан институт, свакако је исусовац, као и сви које смо побројали и које ћемо побројати. Философска катедра на Универзитету у Аграму, данашњем Загребу, који делује од половине XVII века, држала се исусовачких правила и програма (језуити пре тога оснивају гимназије у истом граду и у Фиуми, данашњој Ријеци). После обнове, 1814. године (Ред у Пољској, Пруској и Белорусији никада није ни прекидао рад), деловање језуита на овим пољима је настављено, а у многеме и појачано. Посебно је интересантан случај исусовца Џорџа Тајрела (или Тирела), Ирца кога зову „оцем црквеном модернизма”, врсног философа и теолога. Повукао је за собом значајан број мислилаца и студената којима је предавао, као и „осталог света”. Званични Рим је покушао упозорењима да га заустави, а кад то није успело, екскомунициран је из цркве. Али, нема сумње да су и његове мисли и дела утицали на развој савремених друштава. И тако даље.

ПРОЖИМАЊА, БРОЈНА И НЕИСТРАЖЕНА

На крају овог приказа и размишљања о књизи, треба рећи да је поговор хрватском издању („У хрватским крајевима”) сачинио теолог и универзитетски професор, исусовац, др Мијо Кораде. И ту би требало додати неколико реченица о њиховом утицају на нас, Србе, који излазе из неспорних чињеница о католичкој цркви и њеном односу према нама: унијаћење, усташе и слично. Али, наша интересовања и знања даље од тога не иду, а често ни у само „то” не иду колико и како треба.

Поред мноштва других ствари и догађања који су нам се десили, а чије је креирање у вези са језуитима, треба рећи да је „читање Петроварадина”, са све Тврђавом, немогуће без познавања језуитског начина размишљања, теологије и философије, па и идеологије. Чињеница је да је прва гимназија отворена у Београду, 1610, производ језуитског деловања. У тој гимназији ће, између осталих, предавати и Бартол Кашић. Један од највећих католичких (поред исламских, јудејских, наравно и пре свега православних, па масонских, комунистичких, итд...) симбола српске престонице је и икона *Београдске Госпе*, такође је њихово дело. Дубровчанин Марин Темпарица, трговац, потом теолог и свештеник исусовачког реда, пише 1582. генералу Аквавиви о потребама словенских народа под Турцима. Он истиче да сви Јужни Словени говоре

истим језиком, само га свако различито изговара. Тражи да се у штампаријама штампају књиге писане ћирилицом и глагољцом. Тиме је вековима пре Вука и Илирског покрета, а поготово данашњих лингвиста, пре свега српских, заступао овај став. О школовању првенствено пречанских Срба у језуитским средњим школама у Угарској до отварања латинских гимназија (пре свега новосадске, а потом и карловачке) озбиљније је код нас писао, бар колико је мени познато, једино свештеник и професор Богословског факултета у Београду др Владимир Вукашиновић у *Српској барокној теологији*

. Иако им је нововековни творац протестант, саме латинске школе код нас су дошле „у исусовачком облику“, али преко Кијева и царске Русије, где су прошле кроз „православне филтере“. Верујем да тих прожимања има много више, али то је посао којег би требало озбиљно да се прихвате наши истраживачи, што је, опет, друга и много жалобнија тема.

И, на крају: говорећи о „Медиали“, па и личностима које су Србију упознале са мислиоцима Традиције (Генон, Евола, Шуон, Бургхарт, итд), Пеђа Ристић је једном приликом рекао да је за њих први сазнао на жалост данас готово заборављени Александар Лончар, кога су у то увеле београдске језуите код којих је учио италијански.
<

Објављено: понедељак, 28. септембар 2015, 22:27h